

JAN PIETRZYKOWSKI SDB

DLACZEGO SALEZJANIE POLSCY PROWADZĄ DUSZPASTERSTWO PARAFIALNE?

1. NORMY OGÓLNE I PRAKTYCZNA ICH REALIZACJA

Zgromadzenia zakonne mają swoje cele i zadania. Można powiedzieć, że każde z nich posiada swój własny, niepowtarzalny charyzmat. Włączają one jednak swoje posłannictwo w nurt Kościoła powszechnego. Towarzystwo Salezjańskie, założone przez św. Jana Bosko, czyni podobnie. Nieangażowanie się salezjanów w duszpasterstwo parafialne w początkach istnienia Zgromadzenia wynikało z treści 10. artykułu Konstytucji, który mówił wyraźnie: „...Parafii z zasady nie przyjmować. W razie jednak dla słusznych przyczyn wypadało, należy wymagać, by jej nie powierzano poszczególnym członkom, lecz Towarzystwu i to za zgodą Stolicy Apostolskiej”¹. Św. Jan Bosko po raz pierwszy zdecydował się przyjąć duszpasterstwo parafialne w 1872 r. w Sampierdarena (obecnie dzielnica Genui), a więc dopiero w 13. roku istnienia salezjanów.

W Europie organizacja kościelna (diecezje, parafie) była już w pełni rozwinięta począwszy od starożytności i średniowiecza. Łatwiej przychodziło ks. Bosko decydować się na przyjęcie parafii w Ameryce Południowej, ponieważ na misjach parafie stanowiły podstawowe komórki w ramach których ewangelizowano. Tak więc pierwsza salezjańska ekipa misyjna (1875) już w 1876 r. podjęła duszpasterstwo parafialne w Buenos Aires i S. Nicolás do los Arroyos². Za życia św. Jana Bosko Zgromadzenie prowadziło siedem parafii. Pierwsze regulaminy dla nich opublikowano już w 1887 r. Zostały one opracowane na trzeciej (1883) i czwartej

¹ *Ustawy i Regulaminy Towarzystwa św. Franciszka Salezego*. Warszawa 1925 s. 86.

² E. Ceria. *Annali della Societa Salesiana*. Vol. 1. Torino 1941 s. 155; G. Lemoyne. A. Amadei. E. Ceria. *Memorie Biografiche di Don Giovanni Bosco*. Vol. 12. Torino 1931 s. 266, 276.

(1886) Kapituła Generalnej w obecności ks. Bosko. Regulaminy precyzyjnie określały „słuszne przyczyny” przyjęcia parafii, jak życie wspólne salezjanów duszpasterzy, sprawy administracyjne, troskę duszpasterską, kontakty z biskupami, duchowieństwem diecezjalnym i zakonnym oraz władzami świeckimi. Ponieważ duszpasterstwo ogólne nie było celem Towarzystwa, dlatego też przyjmowanie parafii aż do 1958 r. traktowano jako wyjątek. Założyciel polecał swoim duchowym synom poważnie traktować wyłącznie następujące oferty: pochodzące z wyraźnego polecenia papieża, dotyczące kresów misyjnych, a także takie, które miały przysporzyć szczególnej chwały Bożej, oraz te, których odrzucenie pomniejszyłoby dobro dusz. W żadnym wypadku głównym motywem nie mogły być sprawy czysto materialne³.

Przełożeni z domu generalnego z Turynie (z Rzymu), z pewnym niepokojem śledzili ilościowy wzrost parafii: za ks. Michała Rua (1888-1910) było ich 31, za ks. Piotra Albera (1910-1922) – 64, w okresie ks. Filipa Rinaldiego (1922-1931) – 118, w latach 1932-1938 – 158, w roku 1947 – 257, 1952 – 357, 1958 – 432, 1966 – 584, 1971 – 734, 1978 – 882. W przytoczonym wykazie jest 65 parafii misyjnych, 125 w Polsce, a dalszych 136 w innych krajach⁴. Przyjmowanie parafii w części Starego Kontynentu – „za żelazną kurtyną” – tłumaczono oczywiście trudną sytuacją społeczno-polityczną.

Przez dość długi okres w Aktach Rady Wyższej (Atti del Capitolo Superiore della Societa Salesiana) prawie nie zauważano duszpasterstwa parafialnego. Dopiero od końca lat czterdziestych w miarę systematycznie ukazywały się wzmianki o proboszczach i parafiach. Szczególnie miało to miejsce w latach 1961-1965, gdy w skład Rady Wyższej (Generalnej) wchodził radca do spraw parafii, oratoriów i byłych wychowanków. W 1961 r. powołana przez tego Radcę Komisja Proboszczów i Prawników przygotowała Regulamin Parafii. Jednak do 1962 r. w Atti del Capitolo Superiore della Societa Salesiana przypominano 10. artykuł Konstytu-

³ G. Bosco. *Opere edite. Vol. 36 (1885-1887)*. Roma 1977 s. 257-265. Trzecia Kapituła Generalna odbyła się w Valsalice 1-7 IX 1883. Jej Uchwały nie zostały opublikowane osobno, lecz dołączone do Uchwał Czwartej Kapituły, która obradowała 17 IX 1886 r. także w Valsalice (Turyn). Por. E. Ceria. *Annali della Societa Salesiana (1841-1888)*. Torino 1941 s. 472, 563; A. Świda. *Towarzystwo Salezjańskie. Rys historyczny*. Kraków 1984 s. 25. W Aktach Rady Wyższej czy Uchwałach Kapituł Generalnych brak konkretnej daty określającej tymczasowość bądź stałość parafii. Analizując treść wyżej wymienionych dokumentów można przyjąć tę datę jako pewną cezurę.

⁴ Por. *Kapituła Generalna 21 Towarzystwa Salezjańskiego. Dokumenty Kapitułne. T. 1*. Rzym 1978 s. 154.

⁵ *Atti del Capitolo Superiore della Societa Salesiana* 28: 1948 nr 248 s. 7-8; 30: 1950 nr 161 s. 11-12; 49: 1959 nr 203 XVIII Capitolo Generale della nostra Societa s. 44; 51: 1960 nr 215 s. 5-6; 53: 1962 nr 223 s. 23-24. Por. Art. 10 Konstytucji i 368 Regulaminów Regulamin Parafii). *Ustawy i Regulaminy Towarzystwa św. Franciszka Salezego*. Warszawa 1925 s. 87, 155.

tucji, chociaż od 1925 r., aby przyjąć parafię wystarczyła już wyłącznie zgoda Rady Wyższej, a nie Stolicy Apostolskiej⁵. Zmianie uległ sam także tytuł radcy odpowiedzialnego za sektor parafialny w Zgromadzeniu. W 1965 r. na XIX Kapitule Generalnej odbytej w Turynie sprawy duszpasterstwa młodzieżowego i parafialnego powierzono jednemu z członków Rady Generalnej. Na następnej Specjalnej Kapitule Generalnej XX (1971-1972) zmieniono nazewnictwo, powołując radcę do spraw duszpasterstwa dorosłych. Natomiast od 1978 r. ta gałąź działalności salezjańskiej nie posiada już swojego przedstawiciela w Radzie Wyższej. Jego zniesienie wiąże się z pewnym dysonansem, gdyż w tamtym czasie około 3600 współbraci było zaangażowanych w działalność parafialną⁶.

Kapituły generalne, a więc na szczeblu centralnym i najwyższym Towarzystwa, dość wcześnie zajęły się tą problematyką. Za rządów ks. Michała Rua (1888-1910) – pierwszego następcy ks. Bosko – na V Kapitule Generalnej (2 IX 1889) poświęconej sprawom bieżącym omawiano także Regulamin dla Parafii. Do opracowania tego Regulaminu powrócono na X Kapitule Generalnej (23 VIII-13 IX 1904), najdłuższej z dotychczasowych. Do tego zadania powołano specjalną komisję⁷. Regulamin dla parafii znalazł się dopiero w nowych Ustawach i Regulaminach, dostosowanych do wymogów Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1918 r. Artykuły Regulaminów (367-376) wyraźnie nawiązywały do rozporządzeń ks. Bosko. Widać jednak w nich otwarcie Zgromadzenia na nowe formy działalności, przed którymi postawiła przed nim rzeczywistość w zetknięciu z codziennością⁸. Jeden z ośmiu tematów Kapituły Generalnej XVIII z 1958 r. dotyczył parafii i oratoriów. Dokument ten podkreślał, że praca salezjanów w duszpasterstwie tego typu jest zawsze ad nutum S. Sedis. Nie zapomniano przy tym o właściwym zabezpieczeniu praw Towarzystwa. Gdyby współbracia mieli budować kościół parafialny, należało – w miarę możliwości – czynić to na terenie własności salezjańskiej. Postawiono również wysokie wymagania personelowi, tak naukowe jak i moralne. Polecono, aby proboszczowie wielkich miast posiadali licencjat z prawa kanonicznego⁹. Duszpasterzom przypomniano o gorliwości w pracy dla dobra dusz, a szczególnie troskę o młodzież. Orato-

⁶ *Akta Kapituły Generalnej XIX*. Turyn 1966 s. 5; *Konstytucje i Regulaminy Towarzystwa św. Franciszka Salezego*. Łódź 1972 s. 113; *Elenco Generale* 1978. Roma 1978.

⁷ E. Ceria. *Annali della Societa Salesiana (1888-1898)*. Vol. 2. Torino 1941 s. 37-47; *Regulaminy dla domów Towarzystwa św. Franciszka Salezego*. Oświęcim 1911 s. 3; A. Świda. *Towarzystwo Salezjańskie* s. 40.

⁸ *Ustawy i Regulaminy Towarzystwa św. Franciszka Salezego*. Warszawa 1925 s. 155-157; Nowe Ustawy i Regulaminy zostały zatwierdzone przez Stolicę Apostolską 19 VI 1923 r. Por. A. Świda. j. w. s. 111.

⁹ *Atti del Capitolo Superiore* 39: 1958 nr 203 s. 44-47; *XVIII Kapituła Generalna*. Turyn 1958 s. 40-43.

rium dla dziewcząt zalecono, aby powierzać siostram zakonnym, najlepiej salezjankom. Sugerowano parafię zawsze złączyć z jakimś dziełem, aby w ten sposób współbracia mogli prowadzić życie wspólne. Stypendia mszalne, jura stolae oraz wszystkie inne dochody materialne należało oddzielić od kasy parafialnej i przekazać do dyspozycji dyrektora domu. Cechy te miały wyróżniać „parafię salezjańską” oraz tym samym podkreślać zakonną tożsamość¹⁰.

Kolejny etap krystalizowania problematyki parafialnej w Zgromadzeniu stanowił Sobór Watykański II, a głównie dekret „*Perfectae Caritatis*” (o przystosowanej odnowie życia zakonnego) z 28 X 1965 r. Zgodnie z tym dekretem oraz instrukcją papieża Pawła VI wydaną w *Motu Proprio „Ecclesiae Sanctae”* z 26 VIII 1966 r. odnowa życia i karność zakonów winna być zrealizowana w duchu doktryny soborowej przez rewizję Konstytucji, ale bez zmian celu, natury i właściwego charakteru Towarzystwa¹¹. Specjalna Kapituła Generalna XX Towarzystwa Salezjańskiego (Rzym 2 VI 1971 – 5 I 1972) ogłosiła nowe Konstytucje i Regulaminy. Ponadto w wydanych Aktach kapitulnych na 27 zredagowanych dokumentów, jeden dotyczył działalności salezjańskiej w parafiach. Interesującą nas problematykę przedstawiono całościowo i wieloaspektowo, przeznaczając jej aż 42 artykuły. Z pewną sympatią wyrażono się o współbraciach z krajów o trudnych sytuacjach, którzy od lat zachowali powołanie salezjańskie, mimo iż ich głównym polem pracy był apostolat parafialny. Ze względu na możliwość służenia ubogiej młodzieży dokumenty zalecały przyjmować parafie w dzielnicach dużych miast, zamieszkałych przez prosty lub ubogi lud¹². W pierwszej części Regulaminów Ogólnych z 1972 r. poświęconej działalności salezjańskiej parafie znalazły się już (art. 21-26) na równi z innymi sektorami działalności Towarzystwa. Można śmiało stwierdzić, że od tego momentu duszpasterstwo parafialne nie jest już dodatkiem, lecz jednym z kierunków posłannictwa Zgromadzenia w Kościele. Potwierdzeniem tego były uchwały kolejnej XXI Kapituły Generalnej (1978). Podczas jej obrad zastanawiano się nad problemem salezjańkości w parafiach, traktując je jako środowisko i drogę ewangelizacji¹³. Najnowsze Konstytucje z 1984 r. duszpasterstwo parafialne umieszczają wśród kryteriów działalności Zgromadzenia. Natomiast Regulaminy Ogólne (art. 25-30) podają normy prawne oraz motywy przyjęcia tych dzieł. Wśród nich na pierwszym miejscu stawiają wyjście naprzeciw potrzebom duszpasterskim Kościołów partykularnych. Parafia, aby

¹⁰ Tamże.

¹¹ *Sobór Watykański II. Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*. Wyd. 3. Pallottinum s. 265; P. Pałka, *Ecclesiae Sanctae*. Encyklopedia Katolicka. T. 4. kol. 644-645.

¹² *Specjalna Kapituła Generalna XX Towarzystwa Salezjańskiego*. Cz. 2. Rzym 1972 s. 128-133. Po drugiej wojnie światowej najwięcej salezjanów prowadziło parafie w Polsce i w Jugosławii.

¹³ *Konstytucje i Regulaminy Towarzystwa św. Franciszka Salezego*. Łódź 1972 s. 169-171; *Kapituła Generalna 21 Towarzystwa Salezjańskiego. Dokumenty*. Kraków 1978 s. 153-157.

spełniała wymogi dzieła salezjańskiego musi wyróżniać się charakterem ludowym i młodzieżowym, posiadać wymiar wychowawczy oraz właściwie doceniać środki społecznego przekazu¹⁴.

Na podstawie przytoczonego materiału widać wyraźnie stałą obecność parafii w Zgromadzeniu i to od czasów Założyciela. Przełożeni generalni konsekwentnie nie podejmowali odgórnie inicjatyw w rozwijaniu tego rodzaju działalności, lecz tylko potwierdzali wiarygodność duszpasterstwa parafialnego i właściwie ukierunkowywali priorytet młodzieżowy u współbraci.

2. PIERWSZE PARAFIE SALEZJAŃSKIE NA ZIEMIACH POLSKICH

Polscy salezjanie szybko przekonali się, że nie mogą w pełni zastosować się do wymagań 10. artykułu Konstytucji. Chociaż pierwszy dom w Oświęcimiu (1898) dopiero w 1952 r. podjął duszpasterstwo parafialne, ale już następne zakłady: w Daszawie (1904) i w Przemyślu (1907) musiały uwzględnić potrzeby Kościoła lokalnego. Uznając konieczność prowadzenia parafii w polskich warunkach, Kapituła inspektorialna w 1922 r. postawiła klauzulę: „przyjmować parafie tylko pod warunkiem, że współbracia będą mogli prowadzić życie wspólne”¹⁵. Do podjęcia duszpasterstwa parafialnego skłaniały salezjanów warunki i potrzeby miejscowej ludności oraz wymagania biskupa. W niektórych przypadkach przydzielona parafia miała dopomóc finansowo otwieranemu na jej terenie zakładowi dobroczynnemu. Praktyka wykazała, że duszpasterstwo młodzieżowe prowadzone poprzez oratoria i katechizację pozaszkolną miało najlepsze warunki we własnej parafii, ponieważ dawało poczucie pewnej stabilności dzieła. Ale też i odwrotnie, przełożeni zgadzali się podjąć duszpasterstwo parafialne pod warunkiem możliwości prowadzenia przy nim jakiegoś dzieła, zgodnie z założeniami Towarzystwa. Dlatego też nie przyjęto oferty miejsca na kościół we Lwowie, gdyż ks. M. Rua stwierdził w 1901 r., brak w tej propozycji odpowiedniego zaplecza, a więc placu na boisko i budynki szkolno wychowawcze. Z tych samych powodów salezjanie zrezygnowali z propozycji pracy w Stanisławowie na terytorium archidiecezji lwowskiej¹⁶.

¹⁴ *Konstytucje Towarzystwa św. Franciszka Salezego*. Rzym 1986 art. 42 s. 75; *Reguły Ogólne* art. 25-30 s. 263-265; *Program życia salezjanów księdza Bosko. Przewodnik po lekturze Konstytucji salezjańskich*. Kraków 1997 s. 272-274.

¹⁵ ASIW (Archiwum Salezjańskie Inspektorii Warszawskiej). T. Protokoły Kapituły Inspektorialnych 20-23 II 1922 r.; J. Ptaszkowski. *Sanktuarium Matki Bożej Wspomożenia Wiernych w Oświęcimiu*. Oświęcim 1994 s. 71-72.

¹⁶ S. Zimniak. *Salesiani di don Bosco nella Małopolska (1892-1919)*. W: *Kościół na drogach historii. Księga jubileuszowa dedykowana Księdzu Profesorowi Doktorowi Tadeuszowi Śliwie*. Red. J. Wołczański. Lwów-Kraków 1999 s. 132.

Praca duszpasterska salezjanów w Daszawie koło Stryja (arch. lwowska) związana jest z osobą ks. kan. Jana Trzopińskiego. Kupił on majątek i rozparcelował go między osadników polskich, a kilka morgów ziemi wraz z dworkiem przekazał Synom Księdza Bosko. Zamiarem ofiarodawcy było wzmocnienie tych ziem ludnością polską wobec napływu Niemców i uaktywnianiem się nacjonalistów ukraińskich. Pierwsi salezjanie – ks. Walenty Kozak i ks. Jan Świerc – przybyli do Daszawy w marcu 1904 r. i zajęli się duszpasterstwem ogólnym oraz przygotowaniem pomieszczeń dla przyszłego domu formacyjnego. Przejściowo mieścił się w nim nowicjat (1904-1907), studentat filozoficzny (1905-1907), a następnie do 1939 r. niższe seminarium duchowne dla spóźnionych powołań (Synów Maryi)¹⁷. Placówka duszpasterska w Daszawie była początkowo filią parafii w Kochawinie. W 1906 r. dla potrzeb okolicznej ludności zbudowano dużą kaplicę. Obowiązki pierwszego duszpasterza pełnił ks. Jan Bujar¹⁸.

Kolejną parafię Towarzystwo przyjęło w Przemyślu. Biskup Józef Sebastian Pelczar aktem notarialnym przekazał salezjanom na własność dom parterowy z oficyną, zabudowaniami gospodarczymi i ponad 5 ha gruntu w dzielnicy Zasanie. 16 lipca 1907 r. przybyło czterech współbraci z Oświęcimia: ks. August Hlond, ks. Jan Symior, ko. Józef Tronczyk i ko. Jan Mroziak. Początkowo zajęli się oni prowadzeniem oratorium¹⁹. Architekt z Turynu prof. Mario Ceradini wykonał projekt zakładu wychowawczego i kościoła. Dwupiętrowy nowy gmach poświęcił ordynariusz już 22 X 1911 r., a jesienią następnego roku przystąpiono do budowy neogotyckiej świątyni. Aktu poświęcenia kościoła dokonał bp J. S. Pelczar 18 XI 1923 r. i jednocześnie ogłosił powstanie nowej parafii pw. św. Józefa, którą powierzył salezjanom. Jej terytorium oprócz Przemyśla-Zasania i Lipowicy obejmowało wsie: Ostrów i Kuńkowce, razem 12390 wiernych²⁰. Placówka ta była znana w Polsce ze względu na szkołę organistowską, którą salezjanie zorganizowali i prowadzili w latach 1916-1963.

¹⁷ S. Zimniak. *Salesiani nella Mitteleuropa. Preistoria e storia della provincia Austro-Ungarica della Societa di S. Francesco di Sales (1868 ca. – 1919)*. Roma 1997 s. 124; W. Żurek. *Salezjańskie szkolnictwo ponadpodstawowe w Polsce 1900-1963. Rozwój i organizacja*. Lublin 1996 s. 42.

¹⁸ *25-lecie działalności salezjańskiej w Polsce*. Mikołów 1923 s. 33; Z. Zimniak. *Don Pietro Tirone superiore dell' Ispettorato Austro-Ungarica (1911-1919)*. „Ricerche Storiche Salesiane” 9: 1990 nr 2 s. 299-300.

¹⁹ *Acta Hlondiana* 1967 Cz. 2 T. 3 s. 16 i nn.

²⁰ Por. A. Rachwał. *Salezjanie. W: Diecezja przemyska w latach 1939-1945*. T. 3. *Zakony*. Red. J. Barus, J. Musiał. Przemyśl 1990 s. 549; S. Zimniak. *Salesiani di Don Bosco nella Małopolska (1892-1919)*... s. 148-151.

3. DUSZPASTERSTWO W OKRESIE MIĘDZYWOJENNYM

Postępujący rozwój Towarzystwa Salezjańskiego na ziemiach polskich został zahamowany z powodu pierwszej wojny światowej. Jeszcze przed odzyskaniem przez Polskę niepodległości salezjanie przekroczyli granice Galicji. Pierwszy dom na terenie byłej „Kongresówki” otworzyli w Kielcach. Głównymi dobrodziejami synów Księdza Bosko byli: ks. kan. Antoni Bożek i bp Augustyn Łosiński. 5 lutego 1918 r. salezjanie objęli parafię i kościół św. Krzyża oraz Ochronkę św. Antoniego²¹. Nowi właściciele zorganizowali szkołę rzemieślniczą z działami: krawieckim, szewskim i stolarskim. Duszpasterstwo parafialne w robotniczej dzielnicy – według opinii ofiarodawców – miało umożliwić salezjanom szerszą działalność i podstawę bytu materialnego. Pierwszym dyrektorem i proboszczem w Kielcach został ks. Jan Świerc. Na terenie tej parafii mieszkało ok. 10000 wiernych²².

Początki obecności salezjanów w nowej dzielnicy Krakowa – Dębnikach związane są z kupnem w 1918 r. pałacu, który miał być przeznaczony na dom formacyjny. W tej dzielnicy od 13 czerwca 1918 r. istniała parafia pw. św. Stanisława Kostki, którą przez dwa tygodnie obsługiwali księża diecezjalni. Obejmowała ona cztery miejscowości położone po prawej stronie Wisły (Dębniaki, Zakrzówek, Kapelanka, Pychowice) i liczyła ok. 8000 wiernych. Od 1 lipca 1918 r. pierwszym duszpasterzem salezjańskim został mianowany ks. Antoni Symior²³. Wydzielona jednostka kościelna nie posiadała kościoła ani plebanii, dlatego też w 1920 r. zbudowano drewnianą świątynię. Dzięki ofiarności parafian i Współpracowników Salezjańskich oraz pomocy Magistratu Miasta Krakowa w latach 1922-1938 wybudowano nowy duży kościół. W 1933 r. rozpoczęto na Dębnikach budowę nowego osiedla robotniczego. Salezjanie oprócz oratorium nie prowadzili żadnego dzieła wychowawczego. Zajęli się głównie gorliwie pracą duszpasterską. Specyfiką tej parafii była szczególna aktywność socjalistów i „hodurowców”²⁴.

Na prośbę władz diecezjalnych: bpa Jerzego Matulewicza i proboszcza ks. Witolda Sarosieka 10 listopada 1919 r. salezjanie objęli parafię w Różanymstoku

²¹ *Zakład salezjański w Kielcach (1918)*. Pokłosie Salezjańskie (PS) 12: 1928 nr 1 s. 34; *Śp. Ks. Kanonik Antoni Bożek*. PS 8: 1924 nr 1 s. 8-9.

²² Budowę kościoła rozpoczęto w 1902 r., a 13 VI 1913 r. bp A. Łosiński erygował parafię. Por. 25-lecie salezjanów w Polsce s. 53; C. Kieszkowski. *Parafia księży salezjanów pod wezwaniem Świętego Krzyża w Kielcach 1918-1939*. Lublin 1994 s. 19-24 (mps).

²³ *Elenchus Venerabilis Cleri Dioeceseos Cracoviensis*. Cracovie 1922 s. 17; S. Zimniak. *Don Pietro Tirone* s. 328. Dębniaki – dawniej wieś królewska, położona w zakolu Wisły u stóp Wawelu. Na podstawie decyzji Rady Gminnej z 17 III 1904 r. została włączona do rozwijającego się Krakowa. Por. S. Komornicki. *Z dalekiej przeszłości Dębniak*. W: *Pamiętka konsekracji kościoła parafii św. Stanisława Kostki*. Kraków 1939 s. 49.

²⁴ L. Kaliński. *Rodzina Salezjańska w Polsce*. Warszawa 1988 s. 70; M. Rożek. *Przewodnik po zabytkach i kulturze Krakowa*. Warszawa 1993 s. 610.

wraz z barokowym kościołem, klasztorem poddominikańskim i zabudowaniami przykościelnymi. Do tej jednostki duszpasterskiej należało 13 wsi usytuowanych do 12 km od świątyni. Pierwszym proboszczem został ks. Walenty Kozak, a pomagało mu dwóch księży i jeden brat zakonny. Miejscowość ta była znana w Polsce jako sanktuarium maryjne. Po kasacie klasztoru dominikanów przez carat gospodarzami Różanegostoku w latach 1865-1915 byli prawosławni. Mniszki prawosławne, wycofując się na wschód, zabrały ze sobą cudowny obraz. Zastąpiono go nowym (1929), wykonanym w Warszawie w firmie Włodzimierza Tura i poświęconym przez papieża Piusa XI. Wizerunek ten został koronowany 28 czerwca 1981 r. przez kard. Franciszka Macharskiego, a w 1988 r. kościół otrzymał tytuł Bazyliki Mniejszej²⁵. W 1922 r. przybyły do Różanegostoku siostry Córki Maryi Wspomożycielki Wiernych (salezjanki). Była to ich pierwsza placówka na ziemiach polskich. Dwukrotnie (1923, 1924) w uroczystościach odpustowych Zesłania Ducha Świętego uczestniczył nuncjusz abp Wawrzyniec Lauri, któremu towarzyszył Jan Chrzyciel Montini późniejszy papież Paweł VI. Z okazji pierwszych obłóczyn sióstr salezjanek (12 X 1929) przybył do Różanegostoku prymas Polski kard. August Hlond. Do 1954 r. oprócz pracy parafialnej salezjanie prowadzili działalność dydaktyczno-wychowawczą (gimnazjum, szkoła rzemieślnicza, liceum, niższe seminarium duchowne)²⁶.

Celem ratowania pocysterskiego obiektu, tj. barokowo-rokokowego kościoła i gotyckiego klasztoru, biskup kujawsko-kaliski utworzył parafię (4 II 1890) w Łądzie nad Wartą. Kolejny rządca tej diecezji bp Stanisław Kazimierz Zdzitowiecki 28 kwietnia 1921 r. przekazał salezjanom beneficjum łądzkie. Proboszczem i organizatorem niższego seminarium został ks. Piotr Wiertelak. Kościół położony jest na skraju parafii, a najdalsza miejscowość znajduje się w odległości 3 km. W 1999 r. duszpasterz obsługiwał ok. 1200 wiernych²⁷. W latach 1939-1941 Niemcy utworzyli w klasztorze obóz przejściowy, przez który przeszło 152 księży i kleryków. Papież Jan Paweł II siedmiu z nich beatyfikował, a wśród nich bp. Michała Kozala. Od 1952 r. w klasztorze mieści się Wyższe Seminarium Duchowne Towarzystwa Salezjańskiego²⁸.

²⁵ *Spis kościołów i duchowieństwa archidiecezji białostockiej*. Białystok 1998 s. 184-186; J. Łotowski. *Sanktuarium różanostockie*. Warszawa 1993 s. 104 nn.

²⁶ Tamże

²⁷ Kronika Domu Łądzkiego z lat 1923-1937; M. Chmielewski. *Małe Seminarium Duchowne Księżów Salezjanów w Łądzie nad Wartą w latach 1921-1952*. Lublin 1988 s. 117 (mps).

²⁸ *Rocznik Diecezji Włocławskiej*. Włocławek 1991 s. 635-636; J. Pietrzykowski. *Początki i dzieje Wyższego Seminarium Duchownego w Łądzie*. „Seminare” 14: 1998 s. 77-87; *Uroczystości w Łądzie dla uczczenia martyrologium duchowieństwa*. „Kronika Diecezji Włocławskiej” 50: 1967 nr 6-10 s. 217.

Od kilkunastu lat salezjanie w Polsce szukali stałego i odpowiedniego miejsca na nowicjat. Czerwińsk (diec. płocka) posiadał wszelkie atuty sprzyjające formacji kandydatów do Zgromadzenia, spośród których wymienić należy sanktuarium maryjne jako szczególne miejsce kultu piękny zabytkowy romański kościół położony na wzgórzu wśród starych drzew z widokiem na Wisłę i Puszcę Kampinoską. O przybycie salezjanów do Czerwińska zabiegał proboszcz ks. Eugeniusz Gruberski (1907-1923). W listopadzie 1923 r. zamieszkał na plebanii ks. Stanisław Łukaszewski i objął były obiekt kanoników regularnych. Pełnił on obowiązki proboszcza parafii i dyrektora domu zakonnego²⁹. Gdy duszpasterzem w Czerwińsku był ks. Kazimierz Dębski (1958-1972), kościół otrzymał tytuł Bazyliki Mniejszej (1967), a obraz cudowny został ozdobiony koronami papieskimi (6 IX 1970) przez Prymasa Tysiąclecia. W 1996 r. parafia liczyła 3800 wiernych z tendencją malejącą. W jej skład wchodzi 16 miejscowości usytuowanych w odległości do 10 km od świątyni położonej na skraju parafii³⁰.

Do podjęcia duszpasterstwa parafialnego na peryferiach Łodzi skłoniły salezjanów warunki i potrzeby ludności oraz prośba bpa Wincentego Tymienieckiego. Wspólnym wysiłkiem ordynariusza diecezji i synów Księdza Bosko nabyto działkę z jednopiętrowym budynkiem³¹. Nowi właściciele kupili na Chojnach stary gotycki modrzewiowy kościół, który przewieziono i postawiono przy zbiegu ulic Pomorskiej i Zagajnikowej. 16 października 1927 r. prymas Polski kard. A. Hlond poświęcił tę świątynię, a 19 lipca 1928 r. bp Tymieniecki utworzył parafię pw. św. Teresy od Dzieciątka Jezus. Pierwszym jej proboszczem był ks. S. Łukaszewski, a wikariuszem ks. Paweł Bazgier. Początkowo na jej terenie mieszkało ok. 5000 ludności wyznania rzymskokatolickiego³². W latach 1950-1961, gdy proboszczem był ks. Aleksander Drozd (1945-1963), zbudowano nowy monumentalny kościół na planie krzyża greckiego o wymiarach 50 m na 50 m, nakryty kopułą o średnicy 32 m i wysokości 53,20 m. W świątyni tej odbył się pierwszy Sacrosong (1969) –

²⁹ Archiwum Diecezji Płockiej (ADP). T. Czerwińsk. Bp J. Nowowiejski do ks. E. Gruberskiego. Płock 10 I 1923; Kronika 1923-1939, dekret biskupa Nr 2769, odpis w kronice parafialnej.

³⁰ J. Pietrzykowski. *Salezjanie w Czerwińsku. Przeszłość i Teraźniejszość*. W: *Dzieje klasztoru w Czerwińsku*. Red. E. Olbromski. Lublin 1997 s. 125-135; ADP. T. Czerwińsk. Protokół zdawczo-odbiorczy 15 VIII 1995. W 1975 r. parafia liczyła 4300 wiernych, chór – 28 osób, schola – 30, asysta procesyjna – ponad 100, 20 Róż. Por. Tamże. Protokół z wizytacji dziekańskiej 7 XI 1975 r.

³¹ Bp W. Tymieniecki przekazał na ten cel 30000 zł, a salezjanie dołożyli 43.900. Por. R. Kopczyński. *Historia parafii św. Teresy od Dzieciątka Jezus w Łodzi w latach 1928-1953*. Lublin 1993 s. 22 (mps).

³² Archiwum Diecezji Łódzkiej (ADŁ). T. Parafia św. Teresy w Łodzi. Ks. A. Łatka do bpa W. Tymienieckiego. Łódź 28 XI 1927 r.; S. Łukaszewski. *Na pamiątkę konsekracji dzwońów kościelnych parafii św. Teresy w Łodzi*. Łódź 1931 s. 7.

festiwal pieśni i piosenki religijnej. Duszpasterze byli wprost pionierami w wielu dziedzinach na terenie diecezji łódzkiej. Przy tym kościele powstało Duszpasterstwo Niewidomych (1959), Klub Inteligencji Katolickiej (1968), Duszpasterstwo Akademickie „Węzeł” (1964), zainicjowane festiwale organowe pod patronatem Akademii Muzycznej (od 1992). W kościele św. Teresy z sakramentu pojednania korzysta dużo ludzi z miasta i okolicznych wsi. Po ostatnim podziale parafii (1995) salezianie obsługują ok. 11000 wiernych³³.

Na przedmieściach Płocka ks. prałat Ignacy Lasocki zaadoptował koszary wojskowe na zakład wychowawczy dla chłopców. Barak pełniący wcześniej funkcję stajni został przerobiony na kaplicę. Za zgodą bpa Antoniego Juliana Nowowiejskiego 28 lipca 1929 r. ks. Lasocki przekazał swoje dzieło salezjanom. Ordynariusz erygował 1 stycznia 1931 r. parafię pw. św. Stanisława Kostki i powierzył ją na stałe Towarzystwu Salezjańskiemu. Organizatorem domu salezjańskiego i pierwszym proboszczem był ks. Michał Bulowski. Na jej terenie mieszkało początkowo 7000 ludności, po sześćdziesięciu latach liczba ta wzrosła trzykrotnie. Protokoły z wizytacji kanonicznych dość często podkreślały wysiłki duszpasterzy o uzyskanie pozwolenia na budowę nowej świątyni³⁴. Budowę nowego dwupoziomowego kościoła rozpoczęto dopiero 30 lipca 1977 r., a już 15 maja 1988 r. nastąpiła jego konsekracja, którą połączono z obchodami w Płocku stulecia śmierci św. Jana Bosko. Obok świątyni postawiono nową, piętrową plebanię dla dziesięciu salezjanów, którzy do 1987 r. mieszkali w części budynku dawnego domu dziecka. Zgodnie z zaleceniem biskupa od połowy lat siedemdziesiątych przy parafii prowadzone jest Duszpasterstwo Akademickie „Petrokleja”³⁵.

Bazylika Najświętszego Serca Jezusa na Pradze przy zbiegu ulic Kawęczynskiej i Otwockiej – w najbardziej zaniedbanym rejonie Warszawy pod względem architektonicznym – powstała dzięki księżnej Marii z Zawiszów Radziwiłłowej. Jeszcze przed ukończeniem budowy dolnego kościoła abp Aleksander Kakowski dekretem z 25 października 1919 r. utworzył nową parafię. Papież Pius XI na prośbę księżnej nadał 23 sierpnia 1923 r. budującej się jeszcze wtenczas świątyni tytuł Bazyliki Mniejszej. Fundatorka testamentem ofiarowała swój majątek prymasowi kard. A. Hlondowi, a po jego śmierci salezjanom inspektorii św. Stanisława Kost-

³³ J. Pietrzykowski. *Wkład salezjanów w życie Kościoła (Archi)diecezji Łódzkiej*. „Łódzkie Studia Teologiczne” 7; 1998 s. 314-315.

³⁴ *Dekret o podziale parafii płockiej i utworzeniu nowej parafii*. „Miesięcznik Pastorski Płocki” 26; 1930 nr 12 s. 378; Arch. par. Płock. Protokół z wizytacji bpa T. Zakrzewskiego 21 i 22 X 1950; Protokół z wizytacji bpa P. Duźdza 9 i 10 V 1970; ADP. T. Par. św. Stanisława Kostki. Protokół z konferencji poświęconej budowie kościoła św. Stanisława Kostki 23 VIII 1975; W. Kułak. *Prałat Ignacy Lasocki (1860-1933) – kapłan i obywatel*. Lublin 1994 s. 116, 121-122 (mps).

³⁵ Arch. par. Księga Ogłoszeń Parafialnych.

ki³⁶. Dekretem z 18 listopada 1931 r. kard. A. Kakowski przekazał parafię i bazylikę nowym właścicielom. Pierwszym proboszczem został mianowany ks. Antoni Hlond, brat prymasa Polski. W świątyni tej odbywały się wydarzenia o zasięgu krajowym i diecezjalnym: uroczystości z okazji 1000-lecia Chrztu Polski z udziałem prymasa kard. Stefana Wyszyńskiego i episkopatu, Sacrosong 1974, otwarcie II Ogólnopolskiego Synodu Plenarnego 8 czerwca 1991 r. którego dokonał papież Jan Paweł II, spotkanie młodzieży polskiej (7-8 X 1996) z Panią Fatimską. Opieka duszpasterską jest objętych ok. 20000 wiernych. Poza oratorium przy parafii nie powstało żadne inne dzieło salezjańskie³⁷.

W okresie międzywojennym wraz z rozwojem Lwowa wyłoniła się konieczność objęcia opieką duszpasterską przedmieść miasta. Ponadto we wschodniej dzielnicy Górny Łyczaków władze duchowne i świeckie zainicjowały wzniesienie świątyni wotywniej pw. Matki Boskiej Ostrobramskiej, które miało być znakiem dziękczynnym Bogu za odzyskanie przez Polskę niepodległości. Arcybiskup Bolesław Twardowski w 1929 r. zaproponował salezjanom, aby przejęli budowę kościoła i jednocześnie wybudowali zakład wychowawczy dla młodzieży. Ponieważ przełożeni z Turynu zalecili w tym czasie salezjanom w Polsce bardziej konsolidację dzieł niż przyjmowanie nowych placówek dlatego też zachęta arcybiskupa stała się realna dopiero po kilku latach³⁸. Kościół zbudowano w latach 1932-1934 przy pewnym wkładzie finansowym Synów Księdza Bosko. Po konsekracji 7 października 1934 r. świątynię przekazano Towarzystwu Salezjańskiemu. Pierwszym dyrektorem i rektorem był ks. Jan Świerc. W pracy zaangażowani byli dodatkowo kierownik oratorium i katecheta. Przy tym kościele rektoralnym znajdującym się na terenie parafii św. Antoniego salezianie prowadzili duszpasterstwo ogólne, młodzieżowe oraz działalność patriotyczno-wojskową związaną z sanktuarium Matki Boskiej Ostrobramskiej i bliskością koszarów Pułku Ułanów Jazłowieckich³⁹.

W 1934 r. salezianie przyjęli parafię pw. Bożego Ciała w Dworcu na Białorusi. Początki pracy związane są z darowizną księżnej Radziwiłłowej i działalnością tam od 1921 r. ks. Ludwika Gostylli. Na własność Zgromadzenie przejęło placówkę w 1927 r. W pałacu i zabudowaniach Radziwiłłów mieścił się sierociniec i szkoła rzemieślnicza. Kościół i plebania znajdowały się w odległości 1 km od domu zakonnego. Do tej jednostki kościelnej należało 13 wiosek z 12 szkołami i 4300 wiernych. Na terenie parafii znajdował się drewniany kościół filialny w Nowojel-

³⁶ Archiwum Archidiecezji Warszawskiej (AAW). T. Bazylika Serca Jezusowego. Dekret kard. A. Kakowskiego z 18 XI 1931 Nr 6057.

³⁷ K. Franczak. *Bazylika Najświętszego Serca Jezusowego w Warszawie*. Warszawa 1999 s. 12, 22; Księga Ogłoszeń Parafialnych.

³⁸ ASIW. T. Kapituły Inspektoriatne. Warszawa 21-23 I 1929; A. Świda, dz. cyt. s. 179.

³⁹ S. Rozner. W. Żurek. *Salezianie we Lwowie w latach 1934-1945*. „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 68: 1997 s. 371-372, 282.

ni, oddalanej o 6 km od Dworca⁴⁰. Podczas okupacji wikariusz parafialny ks. Jan Wielkiewicz zamieszkał w Nowojelni. Kościół filialny został zamieniony na dom kultury, gdy w kwietniu 1946 r. ks. Jan Wielkiewicz podjął obowiązki dziekana w Zdzięciole. Ostatni przedwojenny dyrektor i proboszcz w Dworcu ks. Jan Kapusta od 27 listopada 1939 r. do 16 grudnia 1955 r. był więziony, w tym ponad dziewięć lat przebywał w ciężkich warunkach na Syberii. Po śmierci ks. Ludwika Witkowskiego (2 XI 1952) budynek sakralny władze państwowe zamknęły⁴¹.

Geneza pracy parafialnej w Częstochowie związana jest z darowizną ks. Piotra Waśkiewicza i jego dwóch sióstr szarytek. W 1924 r. przekazali oni działkę na Stradomiu, biednej i zaniedbanej dzielnicy w pobliżu dworca kolejowego. Biskup Teodor Kubina zaproponował Zgromadzeniu parafię w tej części miasta. Jeden z baraków przystosowano na kaplicę. Od 1937 r. sześciu salezjanów prowadziło sierociniec przy ul. Sobieskiego w Częstochowie. Z ramienia Towarzystwa nową placówkę duszpasterską organizował dyrektor domu wychowawczego ks. Jan Pietrzak. Ponieważ zbyt bliska odległość dworca kolejowego utrudniałaby w przyszłości prowadzenie planowanego ośrodka szkolno – wychowawczego, dlatego też zdecydowano się na korzystniejsze miejsce, znajdujące się obok koszarów wojskowych. W marcu 1939 r. zamieniono teren i dokupiono gruntu, tak że powierzchnia obejmowała około 10 ha. Bardzo szybko zbudowano kościół z tzw. pruskiego muru, który 1 października 1939 r. poświęcił biskup częstochowski i utworzył 21 września ekspozyturę dla mieszkańców Stradomia i Zacisza⁴². 6 marca 1957 r. bp Zygmunt Goliński erygował parafię pw. Najświętszego Serca Jezusowego. Na jej terenie mieszkało 8500 wiernych. Od 1978 r. zbudowano nowy kościół parafialny, budynek katechetyczny i dom dla sióstr salezjanek⁴³.

Do wybuchu drugiej wojny światowej podejmowanie duszpasterstwa ogólnego w Polsce było zgodne z ogólnymi wytycznymi Zgromadzenia. Przyjmowano parafie zawsze na prośbę biskupa. Nigdy inicjatywa nie pochodziła od Towarzystwa. Każda placówka duszpasterska, szczególnie na wsi, była związana z jakimś dziełem dobroczynnym. W niektórych przypadkach zapraszający biskupi wprost uzależniali otwarcie zakładu w opuszczonym klasztorze od podjęcia prowadzenia parafii. Co więcej, ze względów praktycznych oddzielenie tych dzieł było wprost niemożliwe. Często też dyrektor domu pełnił równocześnie obowiąz-

⁴⁰ ASIW. Notatki ks. Gostylli z 1944 r.; W. Żurek. *Jeńcy na wolności*. Kraków 1998 s. 230-231.

⁴¹ ASIW. T. Placówki na Wschodzie. Dworzec. Ks. W. Rybicki o Dworcu i o sobie. Lipki Wielkie 1955; T. Ks. Kapusta Jan Wspomnienie pośmiertne s. 3 (mps); T. Ks. Witkowski Ludwik, Karta Personalna; T. Ks. Wielkiewicz Jan. Wspomnienie pośmiertne.

⁴² J. Ślósarczyk. *Historia salezjańskiej prowincji św. Jacka w Polsce. T. 2. Pogrzebień* 1960 s. 397-399 (mps).

⁴³ L. Kaliński. dz. cyt. s. 321-322.

ki proboszcza parafii. Jeżeli w miastach podejmowano wyłącznie duszpasterstwo ogólne, to zawsze na ich obrzeżach, w dzielnicach ubogich, rozwijających się. Zdarzały się takie przypadki, że po prostu nie wypadało położonym odrzucić propozycji biskupa, w którego diecezji salezianie prowadzili już placówki szkolno-wychowawcze: (Kraków – Oświęcim, Schronisko Lubomirskich, Instytut Filozoficzny; Łódź – Wodna 34, Lutomiersk; Warszawa – Zakład ks. Siemca). Przy tych parafiach organizowano teren dla zabaw, przy oratoriach rozwijano działalność oświatową i wychowawczą, a salezianie zaangażowani w duszpasterstwie tworzyli regularne domy zakonne.

4. DZIAŁALNOŚĆ DUSZPASTERSKA W CIENIU SWASTYKI ORAZ SIERPA I MŁOTA

Podczas okupacji hitlerowskiej i sowieckiej salezianie dzielili los zniewolonych rodaków. Rozwój duszpasterstwa parafialnego został wstrzymany, a w niektórych przypadkach wprost unicestwiony. Na ziemiach wcielonych do Rzeszy pozostawiono tylko dwóch księży do obsługi parafii w Czerwińsku, natomiast pozostałe: w Łądzie, Łodzi i Płocku zlikwidowano⁴⁴. Po usunięciu salezjanów z Kopca (diec. częstochowska) w październiku 1940 r. ks. dyr. Aleksander Ziobro zamieszkał w odległej o 2 km zrujnowanej kaplicy w Kamyku (par. Kłobucko). Biskup Kubina 4 grudnia 1940 r. utworzył tam samodzielny wikariat, pozwalając przełożonemu przebywać blisko domu zakonnego⁴⁵. Ponadto kilku salezjanów (Jan Kasprzyk, Stanisław Olszewski, Mieczysław Szczęsny, Ludwik Rupala, Lucjan Majchrzycki, Waleny Waloszek) pracowało w tajnym duszpasterstwie na ziemiach wcielonych. Niektórzy księża z zakładu w Jaciążku (włączony do Prus Wschodnich) zatrzymali się w okolicznych kościołach: ks. Adam Cyronek w Różanie, ks. Roman Skrzelowski w Krasnosielsku, ks. Wojciech Śmiłowski, a po jego śmierci (31 III 1942) ks. Kazimierz Dębski w Górach Krzyżewskich. Na Śląsku w duszpasterstwo parafialne zaangażowali się: ks. Ludwik Grimán w Krzyżowicach i ks. Alfons Rymer w Żabnicy⁴⁶.

Parafie salezjańskie, które znalazły się na terenie Generalnej Guberni (Częstochowa, Kielce, Kraków, Przemyśl, Warszawa) funkcjonowały normalnie. Je-

⁴⁴ Por. S. Wilk. *Salezianie. W: Życie religijne pod okupacją hitlerowską 1939-1945*. Red. Z. Zieliński. Warszawa 1982 s. 723.

⁴⁵ J. Pietrzykowski. *Nowicjat salezjański w południowej prowincji*. „Seminare” 13: 1997 s. 294; Kronika zakładu w Kopcu.

⁴⁶ ASIW. T. Wspomnienia salezjanów o Domach z okresu 1939-1945 (ks. K. Dębski, ks. W. Krzyżanowski, ks. M. Szczęsny); S. Wilk. dz. cyt. s. 739.

sienią 1939 r. biskup przemyski Franciszek Barda ustanowił z kilku wiosek samodzielny ośrodek duszpasterski w Kuńkowcach. Opiekę nad tą nową, trudną z powodu szykan Ukraińców placówką, zaproponował salezjanom. Obowiązki duszpasterskie pełnił tam ks. Augustyn Piechura, a przez pewien czas udzielał się także ks. Tadeusz Repich, pochodzący z Łętowni leżącej na terenie wikariatu⁴⁷.

Podczas okupacji powstała tylko jedna parafia salezjańska. W latach 1930-1936 w Skawie koło Rabki (arch. krakowska) Synowie Księdza Bosko zbudowali kościół pw. Matki Boskiej. 18 października 1936 r. świątynię konsekrował bp Stanisław Rospond. W kwietniu 1941 r. Zofia Sularz ofiarowała teren na cmentarz. Arcybiskup Adam Stefan Sapieha dekretem z 28 sierpnia 1942 r. utworzył nową parafię powierzając ją Zgromadzeniu. Pierwszym proboszczem mianowano ks. Walentego Kozaka. Obecnie parafia liczy ok. 3300 wiernych⁴⁸.

Na terenach wschodnich pod okupacją sowiecką i niemiecką salezjanie prowadzili duszpasterstwo przy swoich kościołach. Niektórzy współbracia podejmowali pracę w innych parafiach i w ten sposób przychodzili z pomocą diecezjom. Z Daszawy usunął salezjanów miejscowy wójt – Ukrainiec. Pozwolił jednak zostać duszpasterzom: ks. Piotrowi Wiertelakowi i ks. Janowi Kupczakowi oraz długoletniemu gospodarzowi ko. Konstantynowi Rupali. Współbrat z domu w Daszawie ks. Antoni Czop podjął duszpasterstwo wśród ludności polskiej i ukraińskiej w Susułowiu (15 XI 1939 – 24 V 1944), filii parafii Tuligłowy (arch. lwowska). Mieszkał on w glinianej chatce u Michała Piecha w odległości 1 km od kościoła, a stołował się u Szymona Białego. Duszpasterz zaskarbił sobie życzliwość i opiekę Ukraińców za humanitarną postawę podczas epidemii duru plamistego⁴⁹. Od września 1939 r. do października 1944 r. ks. Ryszard Dolla pracował w par. Bukarówka (dek. Jazłowiec) liczącej 2355 Polaków. Okolice te doświadczyły krwawych rzezi band ukraińskich, a z tej parafii zamordowano pięć osób⁵⁰.

Stosunkowo dużo salezjanów pracowało w arch. wileńskiej (Litwa, Białoruś). Zbudowany w 1935 r. drewniany kościółek ku czci św. Jana Bosko w Kurhanie koło Lidy miał stać się ośrodkiem duszpasterskim dla ludności mieszkającej blisko zakładu. Podczas okupacji pracował przy nim ks. Józef Bujar, którego abp Romuald Jałbrzykowski dopiero 4 stycznia 1941 r. mianował proboszczem. Duszpasterz został aresztowany przez Niemców i zmarł w więzieniu w Lidzie w marcu

⁴⁷ J. Ślósarczyk. dz. cyt. T. 3. Pogrzebień 1966 s. 240-243; A. Rachwał dz. cyt. s. 554.

⁴⁸ L. Strada. *Ksiądz Waclaw Szembek (1883-1942)*. „Chrześcijan” 7: 1982 s. 534; L. Kaliński. dz. cyt. s. 87.

⁴⁹ J. Ślósarczyk. cz. cyt. s. 308-309.

⁵⁰ W. Urban. *Droga Krzyżowa Archidiecezji Lwowskiej w latach II wojny światowej 1939-1945*. Wrocław 1983 s. 82.

1943 r.⁵¹ Przez całą wojnę w pobliżu zabranego domu salezjańskiego w Reginowie (dek. Słonim) przebywał ks. Michał Bulowski. Mieszkał on prywatnie u ludzi i w kaplicy obsługiwał okolicznym Polaków. Po zmianie granic w 1945 r. ks. Bulowski pozostał na Wschodzie⁵². Po aresztowaniu i wywiezieniu ks. Jana Kapusty dyrektora domu i proboszcza parafii w Dworcu od listopada 1939 r. do września 1945 r. duszpasterstwo prowadził ks. Wacław Rybicki. Dodatkowo od połowy 1942 r. opiekował się on także osieroconą parafią w Małczadzi⁵³. Przy kaplicy w byłym zakładzie salezjańskim w Kamiennym Moście przez rok (1939-1940) przebywał ks. Marian Kamiński. Przez całą okupację prowadzono duszpasterstwo w Wilnie w kościele rektoralnym św. Stefana⁵⁴. Współbracia poza Różanymstokiem, Wilnem i Lwowem, pozbawieni własnego mieszkania żyli i pracowali w bardzo ciężkich warunkach z narażeniem życia i zdrowia. Wszystkie placówki salezjańskie za wschodnią granicą uległy likwidacji, tylko dziewięciu księży pozostało wśród katolickiej ludności.

Oprócz swoich miejsc kultu salezianie z powodu wojennego rozproszenia podejmowali obowiązki parafialne w placówkach diecezjalnych. W Parafianowie (dek. nadwilejski) posługiwał ks. Władysław Wieczorek. Już w 1941 r. był on objęty aresztem domowym, następnie znalazł się w więzieniu w Głębokiem, a 4 lipca 1942 r. został rozstrzelany w Berezwecczu. Następnym duszpasterzem tej parafii w latach 1942-1947 był ks. Ryszard Stohandel⁵⁵. Ostatni dyrektor domu w Wilnie przy ul. Stefańskiej 41 ks. Franciszek Cofałka sam zwrócił się w 1940 r. z prośbą do abp. Jałbrzykowskiego o przydział do pracy. Ordynariusz przeznaczył go do par. Oborka pod Małodecznem. Duszpasterz opiekował się od 1943 r. dodatkowo parafią Horodziej (dek. Nieśwież). Na początku lipca 1944 r. ks. Cofałka przy pomocy Niemców przyjechał do Wilna. Arcybiskup R. Jałbrzykowski skierował go na wolną placówkę do Kurhanu, gdzie działał do kwietnia 1945 r.⁵⁶ Inny salezjanin ks. Witold Raducha, z nominacji abp. Jałbrzykowskiego najpierw był administratorem parafii Olkowicze (1940-1941), a następnie w Kamionce koło Tur-

⁵¹ T. Krahel. *Archidiecezja wileńska. W: Życie religijne w Polsce pod okupacją 1939-1945*. Red. Z. Zieliński. Katowice 1992 s. 23, 44; ASIW. T. Personalna. Ks. F. Cofałka. Niektóre wspomnienia z mojego życia. 10 I 1976 *Różanystok* s. 11; A. Świda. s. 171.

⁵² ASIW. T. Personalna. Ks. M. Bulowski. Jan Osmański. Osnute na podstawie wywiadów i własnych wspomnień; T. Wspomnienia salezjanów o Domach z okresu 1939-1945. Ks. B. Mowczan. Łódź 4 XII 1981.

⁵³ ASIW. T. Personalna. Opinia Dziekana Dekanatu Zdzięcioł ks. Józefa Sawickiego. Zdzięcioł 11 IX 1945; T. Wspomnienia... ks. J. Rykała. Dworzec 1937-1940.

⁵⁴ ASIW. T. Personalna. Ks. M. Kamiński. Ks. M. Janowski.

⁵⁵ W. Żurek. *Jeńcy na wolności*. s. 171-172; T. Krahel. *Męczennicy z Berezweccza*. Biały-stok 1998 s. 10.

⁵⁶ ASIW. T. Personalna. Niektóre wspomnienia z mojego życia. 10 I 1976. *Różanystok* s. 8-11.

giel (1942-1946). W 1946 r. razem z rodzicami i parafianami przyjechał do Bartoszc (diec. warmińska)⁵⁷.

Po napaści Niemiec na Związek Radziecki abp Jałbrzykowski wysłał „za frontem” w okolice Mińska, Smoleńska i Witebska kilkunastu księży, a wśród nich dwóch salezjańskich neoprezbiterów: Izydora Marciniaka i Jana Pawelca. Z powodu wrogiej postawy nacjonalistów białoruskich i władz niemieckich akcja ta nie przyniosła spodziewanych wyników duszpasterskich i została przerwana. Obaj salezjanie zostali zamordowani w 1942 r. na Białorusi. Istnieje kilka niewyjaśnionych hipotez co do miejsc, dat i okoliczności ich śmierci⁵⁸.

Kilku salezjanów podjęło pracę duszpasterską w charakterze wikariuszy parafialnych (Tadeusz Hoppe, Kazimierz Grzegorzczak, Franciszek Krajewski, Kazimierz Pietrzyk, Józef Wróbel, Jan Tokarski). Niektórzy wikariusze, z różnych względów, bardzo często zmieniali miejsce pracy.

5. EKSPANSJA PARAFIALNA W POWOJENNEJ RZECZYWISTOŚCI

Okres po drugiej wojnie światowej charakteryzuje się całkowitym przeobrażeniem działalności salezjańskiej w Polsce. Z powodu likwidacji szkół, małych seminariów i innych zakładów wychowawczych nastąpił proces przechodzenia współbraci do pracy duszpasterskiej. Ponieważ parafie zapewniały pewną stabilność dlatego też kaplice i kościoły przy zakładach salezjańskich systematycznie stawały się ośrodkami działalności pastoralnej. Biskupi tworzyli nowe parafie, a domy zakonne zapewniały właściwą obsługę wiernych oraz służyły pomocą okolicznym księżom (Pogrzebień 1946, Marszałki 1950, Kutno-Woźniaków 1951, Oświęcim 1952, Rumia par. Wspomożycielki 1956, Łódź Wodna 1978, Sokołów Podlaski 1978, Lublin 1979, Jaciążek 1980, Głusków 1981, Aleksandrów Kujawski 1981, Oświęcim-Zasole 1983)⁵⁹. Oczywiście przy wyżej wymienionych ośrodkach o wiele wcześniej prowadzono już duszpasterstwo. Proces tworzenia przy nich samodzielnych parafii trwał długo z powodu trudności stwarzanych także przez Wydziały do Spraw Wyznan⁶⁰.

Synowie Księdza Bosko przyjmowali w pobliżu domu zakonnego zorganizowane już parafie lub też powstałe z samodzielnych wikariatów czy kościołów

⁵⁷ ASIW. T. Personalna ks. W. Raduchy.

⁵⁸ 13 X 1941 r. abp Jałbrzykowski został administratorem apost. diec. pińskiej i arch. mohylewskiej. Z upoważnienia kard. L. Maglione odpowiedni dokument wystawił nuncjusz apost. w Berlinie C. Orsenigo. Por. T. Krahel. dz. cyt. s. 52; W. Jacewicz. J. Woś. *Martyrologium polskiego duchowieństwa rzymskokatolickiego pod okupacją hitlerowską w latach 1939-1945*. Z. 5. Warszawa 1981 s. 145. 150.

⁵⁹ Schematyzmy poszczególnych diecezji; L. Kaliński. *Rodzina...*

⁶⁰ Por. J. Pietrzykowski. *Wkład salezjanów* s. 310.

filialnych. We wrześniu 1945 r. administrator apostolski diecezji chełmińskiej ks. Andrzej Wronka przekazał salezjanom par. św. Krzyża w Rumi. W okolicach Łądu podjęto duszpasterstwo w par. Kowalewo (1951) i przyjęto sanktuarium maryjne w Kawnicach (1981). Współbracia z domu zakonnego w Kopcu prowadzą duszpasterstwo ogólne w małych wiejskich parafiach: Kamyk (1940) i Biała Góra (1945). Podobną rolę spełniają wspólnoty w Krakowie (WSD, par. św. Stanisława Kostki) w stosunku do okolicznych placówek: Kraków ul. Wzgórze, Prusy. Niektóre kościoły filialne w parafiach obsługiwanych przez salezjanów stały się samodzielными jednostkami duszpasterskimi: Kobyla – wydzielona z par. Pogrzebień (1978), Niewachłów z par. św. Krzyża w Kielcach (1986), Lipowica – z Przemysła (1986). Poza tym salezjanie podejmowali też trud organizowania nowych parafii w rozwijających się dzielnicach miast, łącznie z budową obiektów sakralnych, domów katechetycznych i plebanii (np. Poznań-Winogrady 1958, Suwałki 1981, Rzeszów 1985, Sosnowiec 1985, Bydgoszcz 1990, Konin 1994)⁶¹.

Osobne zagadnienie stanowi problem parafii „salezjańskich” na Ziemiach Zachodnich. Z powodu straty kilku domów zakonnych – w tym parafii – za wschodnią granicą salezjanie usiłowali przeszczepić życie zakładowe na nowe tereny. Na krótki okres zdołali zorganizować kilka placówek szkolno-wychowawczych (Wrocław, Twardogóra, Frombork, Paradyż)⁶². Pracę ściśle parafialną przełożeni traktowali jako okresową pomoc diecezjom. Dlatego też do 1970 r. w Elenco Generalae placówki duszpasterskie na Ziemiach Odzyskanych określano jako „parafie obsługiwane czasowo”. Kilka przyczyn zadecydowało o podjęciu przez Synów Księdza Bosko pracy parafialnej: apel prymasa Hlonda z 5 grudnia 1945 r. skierowany do przełożonych zakonnych w Polsce, prośby administratorów apostolskich, konieczność życiowa wymuszona likwidacją życia zakładowego. Ponadto niektórzy współbracia z powodu wojennego rozproszenia pracowali w duszpasterstwie parafialnym. W nowej rzeczywistości chętnie zgłaszali się do tego rodzaju działalności, a kilku z nich samowolnie przyjęło placówki (Czaplinek, Dzierżysław, Lipki Wielkie, Piła, Sępolewo). Tak więc w latach powojennych obserwujemy wprost żywiołowy wzrost działalności parafialnej. Do końca 1946 r. salezjanie przyjęli 21 placówek duszpasterskich. Większość z nich (Dębno, Lipki Wielkie, Sępolewo, Czaplinek) były bardzo rozległe. Księża odbudowywali i remontowali świątynie katolickie oraz przygotowywali dla potrzeb kultu kościoły protestanckie. Według obliczeń ks. Andrzeja Świdy do 1970 r. przyjęto jeszcze 74 parafie, a niektóre z nich zostały wydzielone z macierzystych

⁶¹ Por. A. Świda. *Towarzystwo Salezjańskie.*; R. Ukleja. *Kawnice. Sanktuarium Matki Bożej Pocieszenia*. Piła 1997 s. 84.

⁶² S. Styrna. *Zgromadzenie salezjańskie w Polsce w poszukiwaniu form odpowiedzi na potrzeby wychowawcze i duszpasterskie w latach 1898-1974*. W: *75 lat działalności salezjanów w Polsce. Księga Pamiątkowa*. Red.: R. Popowski, S. Wilk, M. Lewko. Łódź-Kraków 1974 s. 22-24.

ośrodków (z Dębna – Boleszkowice, Sarbinowo, Warnice, Cychry i Smolnica), z Sępólka – Lipica, Lwowiec, Sokolica diec.) inne obsługiwano czasowo (Jonkowo 1947-1960, Cichy 1957-1965 itd.)⁶³. W trudnych warunkach salezjanie usiłowali pracować zgodnie z wytycznymi Założyciela i ukierunkowywali się na pracę młodzieżową w ramach parafii (katechizacja, ministranci, bielanki, schola, jasełka, oaza). Przyjmowano parafie wiejskie jak i na obrzeżach dużych miast (Gdańsk, Wrocław pw. Chrystusa Króla, Szczecin, Słupsk). Jeżeli zaś w centrum miejskim, to kościoły zniszczone, omijane przez pionierów duszpasterskich (Piła, Wrocław par. Najśw. Serca Jezusa, kościół św. Michała). Większe ośrodki stanowiły pewnego rodzaju centra dla współbraci działających na pojedynczych czy małych placówkach. Po uzyskaniu przez Kościół prawa własności na tamtych terenach (1971) tworzone regularne domy zakonne. Na Ziemiach Zachodnich i Północnych salezjanie zbudowali kilka nowych kościołów parafialnych: w Wielgowie, Szczecinie, Likuzach, Pile, Słupsku, Wrocławiu, Lubiniu, Ełku i kilkanaście kościołów filialnych. W dwóch sanktuariach maryjnych doprowadzono do koronacji koronami papieskimi: piety w Skrzatuszu (18 IX 1988) i figury MBW Wiernych w Twardogórze (24 IX 1995)⁶⁴. Na tych terenach powstały dwie nowe inspektorie (1980): św. Wojciecha z siedzibą w Pile i św. Jana Bosko we Wrocławiu. Po upadku komunizmu i zmianie systemu rządów w Polsce już kilkadziesiąt placówek zwrócono diecezjom, a na bazie duszpasterstwa parafialnego powstają salezjańskie szkoły, internaty, sierocińce (Szczecin, Lubin, Trzcinec, Ostróda, Piła).

Sommario

Perché i salesiani polacchi fanno la pastorale della parrocchia

L'opera salesiana in Polonia era legata con il lavoro parrocchiale, il quale garantiva la maggiore stabilità della presenza salesiana. Fino alla seconda guerra mondiale le parrocchie di campagna erano sempre legate con diverse opere di beneficenza. Nelle città era uguale, anche se in tre presenze pastorali, funzionavano soltanto oratori.

La situazione si è cambiata durante l'occupazione tedesca, e dopo la seconda guerra mondiale. Salesiani per sopravvivere si incaricavano della pastorale anche in piccole parrocchie dove lavorava soltanto un confratello. Da una parte i salesiani aiutavano al clero diocesano dall'altra si assicuravano il lavoro e una possibilità di manutenzione. L'attività parrocchiale si trattava in un certo senso come un modo di sopravvivere e la difficile situazione. Dopo dei cambiamenti la caduta del regime comunista in Polonia sulla carta salesiana di nuovo sorgono le scuole, pensionati, centri giovanili.

⁶³ A. Świda. *Salezjańskie duszpasterstwo na ziemiach zachodnich i północnych 1945-1970*. W: *75 lat działalności* s. 61-63; J. Pietrzykowski. *Obecność salezjanów inspektorii św. Stanisława Kostki na Ziemiach Odzyskanych 1945-1952*. Kutno 1990 s. 102.

⁶⁴ Tamże.